

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет історії та філософії

(повне найменування факультету)

Кафедра культурології

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

«Феномен релігії в постсекулярну добу: трансформація під час війни»
«Phenomenon of religion in the post-secular age: transformation during the war»

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 034 Культурологія
Плетень Вероніка Анатоліївна

Керівник д. філос. н., доц Готинян-Журавльова В.В. _____

Рецензент доц Ковальова Н.І. _____

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від ____ . ____ . 20__ р.

Завідувачка кафедри

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № ____

протокол № __ від ____ . ____ . 20__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Одеса 2024

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Релігія сучасної доби.....	6
1.1. Постсекулярність як феномен ХХІ століття	6
1.2. Релігія в незалежній Україні	12
Розділ 2. Трансформація духовних цінностей під час війни	20
2.1. Вплив воєнних дій на пріоритетність цінностей	20
2.2. Довіра до церков в Україні.....	28
Розділ 3. Діяльність релігійних громад у сучасній війні: інтерв'ю.....	36
3.1. Денис Сердиченко: релігійні перетворення під час війни.....	36
3.2. Марина Сердиченко: капеланство як покликання.....	40
Висновки.....	47
Список джерел та літератури.....	49

ВСТУП

Сучасний світ пропонує багато релігійних концепцій, тож людина має право мати власну думку, притримуватися тієї чи іншої світоглядної концепції. Та що може змусити вплинути на сформовану релігійну свідомість? Різка зміна подій, втручання у звичне життя людини, війна. Саме війна вносить зміни майже в кожну сферу людського буття. Вона в змозі трансформувати уявлення людей про ті чи інші цінності, ставлення до духовного життя та сенсів, стимулювати до пошуків істини, допомогти повірити або зневіритись.

Актуальності теми дослідження. На жаль, у XXI столітті війна як явище не припинила своє існування. Отже, зміни, які вона несе з собою, відбуваються в деяких суспільствах. Дослідження переміни людського світосприйняття й відношення до інституту релігії, а отже – життєвих орієнтирів є надзвичайно важливим для розуміння світогляду людей, що переживають війну, та для визначення чинників трансформації релігійних орієнтирів у сучасному суспільстві.

Актуальність же цієї теми, зокрема для нашої країни, виражається доволі просто – тут і зараз пишеться історія, відбувається трансформація в сфері релігії, тож саме в контексті сучасних подій ми можемо досліджувати та фіксувати зміни, аби зрештою отримати більш детальний аналіз того, що відбувається у сучасному суспільстві, яке переживає часи війни.

Проблемою в розрізі даної теми є недостатня кількість досліджень про зміну в сприйнятті людиною світу в період переживання війни, зокрема зміну духовних орієнтирів у постсекулярному суспільстві. Звідси постає проблемна ситуація – недостатня кількість знань про те, як саме війна впливає на духовні орієнтири індивідів у контексті постсекулярного суспільства.

У даній роботі ми детальніше розглянемо, як саме війна впливає на релігійні цінності людини на прикладі населення України, адже наразі воєнні дії для нашої країни залишаються актуальними.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати зміни у відношенні людей до релігії, інституту церкви, духовних цінностей, в особистому світогляді, що стали свідченням трансформації світосприйняття людини воєнного періоду (на прикладі війни в Україні).

Завдання дослідження:

- ознайомитися з основними рисами постсекулярного суспільства;
- розглянути релігійний стан незалежної України до початку активних воєнних дій;
- дослідити вплив війни на зміну духовних цінностей і орієнтирів;
- проаналізувати зміни у рівні довіри до церков в Україні;
- провести інтерв'ю з релігійним діячем, аби проаналізувати діяльність релігійних установ у часи нинішньої війни та ставлення людей до церкви;
- провести інтерв'ю з капеланом та виявити вплив воєнних дій на духовні вірування

Об'єктом дослідження є релігійні цінності та їхня трансформація.

Предмет – вплив війни на релігійні цінності у сучасному постсекулярному суспільстві.

При написанні роботи використовувалися наступні **методи дослідження:** дескрипція, компаративістика, герменевтичний метод.

Огляд джерел та літератури: у даному дослідженні здебільшого використані роботи сучасних дослідників релігійного стану в Україні та світі, таких як Хосе Казанова, Людмила Филипович, Юрген Габермас та ін., також є звернення до базових концепцій Пітирима Сорокіна та Макса Вебера, соціологічних досліджень з питань релігійного стану в Україні, наукових статей на дану тему, матеріали наукових конференцій, культурологічного словника та ін.

Апробація роботи: основні положення з теми дослідження були викладені на наступних конференціях:

Студентська наукова конференція Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (квітень 2024), підсекція культурологія, IV ВЕРНИКОВСЬКІ ЧИТАННЯ (2024), Студентська наукова конференція Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, підсекція «Маркетинг: аналіз та виклики сучасності» (квітень 2024). Дослідження мають наступні публікації: [20, 21].

Структура роботи: робота має вступ, три розділи та шість підрозділів. У першому розділі розглядаються загальні основні характеристики сучасної релігії, поняття "постсекулярність", а також релігія України з часів незалежності, що дає змогу отримати загальну картину релігійного стану сучасної доби. Наступний розділ присвячений цінностям та трансформації у світогляді людей, що переживають війну (зокрема українців), змінам в ієрархічній системі цінностей та у ставленні й довіри до церков. У фінальному, третьому розділі досліджується вплив війни на релігійність через інтерв'ю з релігійним діячем, капеланом. Завершується робота висновками та списком використаних джерел.

Розділ 1.

РЕЛІГІЯ СУЧАСНОЇ ДОБИ

Аби зрозуміти, як війна впливає на релігійність сучасного суспільства, треба виявити основні ознаки такого суспільства.

«Бог не помер, він став гіперреальним», – пише Жан Бодріяр, наголошуючи на тому, що всі ми втратили реальність, Бога як символу справжності та вищої цінності, і увійшли в симуляцію [8, с. 223].

Сучасне суспільство та масова культура створили ілюзію реальності, симуляцію, яка насправді перевершує саму реальність та втрачає зв'язок із нею. Тож яким же є насправді наше суспільство? Яке воно має ставлення до релігії, релігійних цінностей, світогляду?

У даному розділі ми розберемо сутність терміну «постсекулярність», що тісно пов'язаний із розглядом нинішнього етапу, на якому перебуває релігія, розглянемо витоки та характеристики цього феномену. Це все допоможе зрозуміти загальний концепт, в якому знаходиться наразі суспільство. Також у цій частині роботи проаналізуємо та зазначимо загальні релігійні особливості України за часів незалежності, що також стане основою для подальших частин, в яких розглядатиметься безпосередньо трансформація релігії, зважаючи на таке явище як війна та зміни, які вона несе з собою.

1.1. Постсекулярність як феномен XXI століття. На зміну секулярному суспільству приходить постсекулярне. Протягом цієї роботи ми будемо використовувати цей термін у тому розумінні, в якому його розповсюдив Юрген Габермас – німецький філософ і соціолог. Таке явище, за його дослідженням, виникає в країнах, які вже пройшли стадію секуляризації, та переходять до наступного етапу розвитку в релігійній сфері. Здебільшого це явище характерне для країн Заходу [32].

Можна сказати, що постсекулярність – це певний стан суспільства, який продовжує виникати в різних країнах. З плином часу з'ясувалося, що

релігія не зазнала тотального занепаду, вона продовжує своє існування. Більше того, в деяких сучасних країнах ми можемо спостерігати певне відродження релігійності.

Постсекулярне суспільство може розглядатися як результат взаємодії між релігійними та нерелігійними людьми, потребою в їхньому спільному існуванні, партнерських чи особистих стосунках, комунікації. Це явище характерне для демократичних правових суспільств, де існує релігійний плюралізм та не нав'язується єдина конкретна світоглядна думка. Тим не менше, кожна конфесія може пропагувати свої ідеї в певній мірі. Також у такому суспільстві спостерігається поширення місіонерської діяльності та тенденція до того, що релігія стає товаром. Світська та релігійна сфери намагаються існувати та сприйматися як рівноправні сторони. Ще раз наголосимо, що постсекулярність може виникнути в тих країнах, які вже пройшли період секуляризації [30].

Для загального аналізу явища постсекулярності варто звернутися до його витоків. У рамках даної роботи ми розглянемо лише те, що безпосередньо передувало цій епосі, – період секуляризації та те, як він, показавши свою недієвість, призвів до нового етапу.

Джон Мілбанк, британський теолог, відомий у розробці теологічної течії "радикальна ортодоксія", розглядає релігію в контексті сучасного суспільства та взаємовідносини між релігією та секуляризмом. Він критикує концепцію секуляризму, розглядаючи її як історичний процес, який призвів до розділення між релігією та суспільством. Він стверджує, що світські соціальні теорії, такі як ті, що ґрунтуються на позитивізмі чи постмодернізмі, часто приховують свої власні упередження та вірування під маскою об'єктивності чи раціональності. Загалом цей процес базується на ідеї, що релігія та секуляризм є взаємовиключними, і така точка зору, на думку Мілбанка, веде до обмеження суспільного дискурсу.

Мілбанк ставить під сумнів ідею, що секуляризація є необхідним кроком у розвитку суспільства. Він закликає до «перепрочитання»

християнської теології та суспільних теорій, щоб знову об'єднати дві сфери. На думку вченого, релігія може надати суспільству глибший сенс і мету, унікальні перспективи та рішення для соціальних проблем, і вона повинна бути важливою складовою публічної сфери.

Мілбанк висуває ідеї радикальної ортодоксії, що прагнуть відновити теологічну думку та вплив у сучасному світі. Він розглядає різні аспекти життя, такі як політика, економіка та культура, і пропонує теологічні підходи до їх розуміння та оцінки[33].

Іспансько-американський сучасний соціолог релігії Хосе Казанова виокремлює 3 значення секулярності. Розглянемо кожне з них.

1. Просто секулярність. Це слово вперше використовує Августин, позначаючи ним проміжок часу між теперешнім (під цим словом варто розуміти часи життя філософа) та періодом Пришестя Спасителя – Ісуса Христа. У цей час християни та язичники матимуть спільні інтереси як громадяни, між ними існуватиме нейтральний простір. Пізніше, у Середньовіччі ми спостерігаємо вже чітке розділення на два протилежні світи – священний та профанний.

««Секуляризувати», насамперед, означає «робити мирським», перетворити релігійних осіб чи релігійні предмети на секулярні...» [11, с.126].

2. Секулярність як завершена реальність. Тут вже відсутність віри та відхід від релігійності стає нормою. Загалом це характерно для періоду модернізації, але тут треба зазначити, що не в усіх країнах можна було спостерігати подібне. Так, США та Південна Корея країни модерні, але разом з тим вони залишилися та продовжують бути релігійними. Більше того, ми можемо говорити не просто про відсутність занепаду, а про відродження релігії в цих державах. Тобто все повертається назад: суспільство знову звертається до релігії.

3. Секуляризм «як стадіальна свідомість». Це вже природний наслідок, закладений на генетичному рівні. Це відкидання релігійного заради

«процвітання». Там, де немає такої стадіальної свідомості, ми спостерігаємо відродження релігійного світогляду [11, с.132].

Постсекулярність в такому контексті виступає як відкидання чи вагання цієї стадіальної свідомості, яка робить релігію вже пройденим етапом розвитку суспільства. Нині людство ще не можна назвати знову релігійним, але воно точно заклопотане питанням релігії, перейшовши межу описаної вище свідомості.

Одним з чинників для такого переходу стала глобалізація, за якої стало очевидно, що європейські процеси секуляризації не можна вважати універсальними для всіх держав, адже є країни більш релігійні, ніж країни Заходу. Крім того, світові релігії показали свою життєздатність не дивлячись на зміни у часі. Це може вказувати на їхню здатність відповідати на потреби людей у різні епохи та на важливість релігійної ідентичності багатьох людей незалежно від культурних чи соціальних змін.

Іншим ж чинником стала європейська інтеграція. Виявилось, що не все має бути або християнським, або секулярним, існують й інші варіанти. Врешті, процеси імміграції сприяли появі релігійного плюралізму, який є, між іншим, одним із характеристик постсекулярного суспільства [11].

Повертаючись знов до секуляризації, варто сказати, що однією з її визначних рис стала толерантність – свобода релігії, віротерпимість, право людини бути вільною у своїх поглядах. У таку добу церква була відділена від держави. Релігія стала чимось приватним і неpubлічним. У період постсекулярності релігійний дискурс вийшов у публічний світ. Спостерігається знову посилення ролі релігії, ріст її соціального значення, отже, вона набуває публічної значимості. Тож важливим постає питання діалогу між церквою та суспільством, між релігійним і світським, адже постсекуляризм руйнує протиставлення між ними. Тут толерантність набуває значення перемовин і розширення меж власного досвіду.

Такий діалог передбачає емпатію та розуміння, коли людина ставиться до іншої людини як рівної, намагаючись зрозуміти її погляди,

прийняти її світобачення, а також бачити та приймати свою особистість як унікальну, з власною думкою та світоглядом. Також діалог має суттєву перевагу над терпимістю, адже він є взаємним.

Постсекулярність в контексті діалогу між церквою та державою не означає повернення до повного релігійного панування, як це було в Середні віки, це означає збагачення секулярного суспільства релігійними цінностями [18].

Релігія має у своїй сутності два важливі аспекти: духовний і культурний. Духовний аспект стосується особистої віри, відчуття зв'язку з чимось вищим, а культурний пов'язаний з традиціями, обрядами і загальноприйнятими нормами в суспільстві. Коли ці два аспекти змішуються або плутаються, це може спричинити невірне розуміння самої суті релігії.

Світські і релігійні культури можуть відрізнитися на поверхневому рівні, але їх глибинний духовний зміст схожий, незалежний від культурного аспекту. Це свідчить про те, що різні культури можуть мати спільну духовну основу, навіть якщо їхні зовнішні прояви відрізняються.

Проблема секуляризації полягає не стільки в тому, що суспільство стає менш релігійним або повертає в сторону світських звичаїв, а в розриві між глибинними духовними цінностями і зовнішніми культурними формами. Іншими словами, коли культурні традиції не відображають сутності духовності. Тож аби уникнути цих проблем, важливо розрізнити духовні та культурні елементи релігії, щоб забезпечити відповідність між тим, що люди відчують на глибинному рівні, і тим, як це проявляється зовні в культурі.

Релігія зазвичай має певні догмати і канони, що підкріплені священними текстами, тому релігія певною мірою консервативна. Вона ґрунтується на історичному досвіді людства і не обов'язково має адаптуватися до швидких змін у суспільстві. Але цей консерватизм не означає, що релігія застаріла або неспроможна адаптуватися до нових змін. Навпаки, вона є джерелом сили, оскільки є сталою, зберігає важливі традиції, які можуть служити стабільною основою в мінливому світі [24].

Говорячи про вихід релігії в публічний простір з приватної сфери, ми маємо на увазі процес десекуляризації, коли релігія стає повноцінним гравцем і має вплив на соціальні процеси. Говорячи про напрацювання громадських діячів чи філософів у цій темі та руйнування ними аргументів секуляризації, ми можемо застосовувати термін «контрсекуляризація».

Таким чином, «Постсекуляризація – це соціальна реальність, котра характеризується десекуляризаційними та контрсекуляризаційними тенденціями», а «Постсекулярність – це стан світоглядно-ціннісного самовизначення в широкому значенні цього поняття (як на рівні свідомості, так і на рівні життєвої практики), коли однакових прав (і дійсних можливостей їх реалізації) набувають в соціумі та культурі і секулярний, і релігійний типи функціонування інституцій, облаштування особистого життя індивіда і спільнот індивідів» [7, с. 78].

У сучасному світі ми бачимо певні тенденції, такі як відновлення інтересу до релігійних традицій, включення релігійних цінностей у суспільні дебати та навіть участь релігійних організацій у політиці та суспільному житті. Релігія може бути присутньою в громадському дискурсі, мати вплив на рішення уряду, культуру, мистецтво та інші аспекти суспільного життя. Це все вказує на те, що постсекулярність – наразі актуальне поняття, яке допомагає зрозуміти сучасні суспільні тенденції. При цьому постсекулярність визнає плюралізм вірувань і допускає мирне співіснування різних релігійних та світських поглядів.

Цей термін стає все більш актуальним і розповсюдженим у сучасному світі, де релігія може знову стати важливою частиною ідентичності для багатьох людей, і де обговорення релігійних питань знаходять місце в публічному дискурсі.

Розглянувши поняття постсекулярності, його витоки та зазначивши основні риси релігії сучасного суспільства, ми можемо перейти до аналізу релігійного становища незалежної України.

1.2. Релігія в незалежній Україні. У даній частині роботи ми розглянемо вплив релігії на формування національної ідентичності, роль релігійних організацій у суспільстві, динаміку віросповідання після отримання незалежності, та інші аспекти, пов'язані з релігійним життям в Україні після розпаду СРСР.

Духовність розкриває унікальність нації, адже є способом її самовизначення. Це здатність особистості трансформувати умови свого життя та себе в цілому, це процес самовідчуття та самоздійснення. Духовність, у цьому контексті, є не просто пасивним станом, а активним процесом, спрямованим на розвиток та реалізацію внутрішніх потенціалів людини.

Духовність виступає як інтегруючий чинник, який об'єднує людей навколо певних цінностей та ідеалів, що відповідають потребам часу. В історичному контексті вона може бути пов'язана з національним відродженням, культурним розвитком або соціальними змінами, що мають стратегічне значення для розвитку суспільства.

Таким чином, духовність слід розуміти не лише як індивідуальну характеристику, а й як суспільний феномен, що обумовлює зміни на колективному рівні. Це своєрідний міст між особистим розвитком людини та еволюцією суспільства, який забезпечує гармонію між особистими інтересами та суспільними потребами.

Проблема співвідношення національного та особистісного буття є центральною для розуміння сучасних процесів самовизначення націй та індивідуального самовизначення людини. Етнічна визначеність, яка передається від батьків через національність, культурні традиції надає людині початкову точку відліку для її ідентичності. Доля дає людині етнічну приналежність, а людина обирає свою національну визначеність. Це відображає діалектичний процес, в якому об'єктивні фактори (національність батьків, культурні традиції) взаємодіють із суб'єктивними (особисте самовизначення, свідомий вибір).

Самовизначення особистості у контексті її національної приналежності є не лише індивідуальним актом, але й соціально значущим процесом. Нація як соціально-історичний феномен виникає і існує завдяки усвідомленому самовизначенню її членів. Цей процес включає в себе визнання спільних цінностей, традицій, мови та культури, що створює фундамент для національної єдності та самобутності [1].

Оскільки етнос дуже тісно пов'язаний з релігією, останню можна вважати однією з його складових, адже релігія відображає світосприйняття, набутий досвід народу. Існуючи поряд з етносом, вона акумулює цей досвід, зберігає його та передає наступним поколінням. Тим самим релігія виокремлює та забезпечує існування народу.

Українська нація є доволі релігійною. У різні часи вона зазнавала впливу різних конфесій. Наразі кількість релігійних течій тільки зростає й урізноманітнюється, додаються нові напрямки.

Підпорядкування церкви Московському патріархату змогло похитнути національну ідентичність українців, адже, як ми зазначали раніше, вона тісно пов'язана з релігією. Українська мова, обряди й книжки були заборонені. Подібне продовжило своє існування в радянські часи, коли тодішня влада заборонила релігію та українську мову – дві найбільш важливі ознаки ідентичності нашої нації. Відбираючи ці культурні елементи, Радянський Союз мав на меті винищити українську ідентичність і обрав доволі дієву тактику. Але, на щастя, завдяки окремим представникам народу, в яких на рівні підсвідомості міцно вкорінені національність і релігійність, знищити нашу націю не вдалося. Ця українська свідомість виявилася сильніше за політику СРСР [26].

У часи Радянського Союзу Україна, як і багато інших регіонів, переживала період релігійних обмежень і репресій. Та навіть під цими обмеженнями, віра залишалася важливою частиною життя багатьох українців. Так, в Україні знаходилась половина всіх зареєстрованих баптистів СРСР.

Після розпаду Радянського Союзу в нашій країні спостерігалось стрімке зростання п'ятидесятників. А в південно-східному регіоні кількість протестантських церков у 2000-х роках майже зрівнялася з православними. Також у пострадянські часи відбувалося відродження юдейської спільноти, мусульман, а кількість релігійних спільнот щоразу зростала. Україну можна вважати «біблійним поясом» на пострадянському просторі. У часи незалежності вона пережила справжнє релігійне відновлення [11].

Варто сказати, що навіть після 1991 року Московська церква продовжила мати значний вплив на деякі частини українського суспільства. Цей вплив виявляється через релігійні практики, культурні звичаї та політичні позиції. Це може бути пов'язано з історичними зв'язками, які формувалися протягом століть.

Для багатьох українців, особливо в східних регіонах країни, Православна церква була важливою складовою їхньої ідентичності та культурної спадщини. Московська Патріархія зберігала традиції та обряди, які були важливими для багатьох українців до незалежності.

«У контексті політики Росії щодо України це стало прямою директивою використати потужний інструмент Московського патріархату для утримання України в межах свого впливу, адже так звана Українська православна церква юридично й організаційно – структурна частина саме Московського патріархату» [10, с. 629].

Українська Православна Церква, яка юридично та організаційно пов'язана з Московським патріархатом, – це засіб контролю, інструмент впливу на українське суспільство. Це свідчить про розуміння того, як релігійні структури можуть використовуватися для досягнення політичних цілей, особливо в контексті геополітичних відносин між Росією та Україною.

Крім того, подібну політику можна назвати ефективним методом деструкції автокефалії ПЦУ. Як ми вже зазначали раніше, це має вплив на національну ідентичність українського народу. Проявом такої деструктивної політики є синод УПЦ (МП) від 3 квітня 2019 року, на якому архієреї церкви

висловили свою позицію стосовно отримання Україною Томосу про автокефалію. Вони заявили про помилковість цієї ідеї та наголосили на наслідках, серед яких дискримінація та насилля. Синод також вимагав від держави не втручатися у справи церкви та відмінити вимоги про перейменування УПЦ. Вони також засудили дії Константинопольського патріархату в Україні та закликали патріарха Варфоломія визнати помилку та відкликати Томос про автокефалію.

Також після отримання ПЦУ автокефалії почали ширитися наративи про намагання зробити церкву державною та про розкол у православ'ї через нібито відсутність канонічності ПЦУ. Це були спроби підірвати значущість і важливість такої події для українців і поширити розбрат у суспільстві[10].

Під час війни Росії проти України вже точно стане зрозумілим, що дії УПЦ (МП) насправді були направлені на те, щоб похитнути українську національну ідентичність. Також вони є частиною гібридної війни. Тому важливо не знецінювати вплив тієї чи іншої релігійної структури на суспільство, адже це може призвести до негативних наслідків.

Справедливим буде зазначити, що в Україні існують й інші впливові релігійні течії. Як зазначалося, після розпаду СРСР у нашій державі втретє почався період відродження. Та чи можемо ми стверджувати, що він відображав реальні трансформації в релігійному житті українців?

«Сама етимологія слова «відродження» засвідчує те, що релігія стане чинником українського державо-, націо- і культурнотворчого процесу лише тоді, коли вона за своїм змістом і формою буде ВІД РОДУ нашого, утверджуватиме людське в людині»[15, с. 4].

Справжнє відродження настане тоді, коли релігія відобразатиме місцеві цінності та культуру, сприятиме розвитку людяності. Вона може стати ефективною силою в трансформації суспільства і в національному відродженні, але для цього вона має бути глибокою й автентичною, а не просто поверхневою чи комерційною. Кількість церковних установ, наявність різноманітних конфесій та інші зовнішні процеси ще не є

свідченням високого рівня внутрішньої духовності населення. У наступному розділі ми спробуємо дослідити, як війна вплинула саме на зміну духовності й орієнтирів нації загалом.

Формування релігійного стану відбувалося під впливом багатьох факторів. На його характер суттєво впливає й економічний фактор, адже ринок вимагає певних правил – прагматизму та переважання логіки над сердечним, що дещо суперечить християнським нормам. Це все призводить до появи нового віруючого, що більш раціоналізований і для якого консервативні погляди стають просто непридатними. Разом з тим, маючи давню історію, релігія українців не є суто новою:

«Сучасна релігійність – не якийсь абсолютний новотвір. Вона є результатом синтезу різних типів духовності, переважно язичницької і християнської, але має таку давню історичну вкоріненість, що може вважатися автентичною»[15, с.5].

Говорячи про християнство, нам важливо підкреслити його синергію з українською національністю. Не дивлячись на суперечливу роль християнства в контексті української історії, його значення для нашого народу не можна применшувати, адже воно віками було тісно переплетено з національною самобутністю.

Релігійність українців у часи незалежності набула певних рис. Так, ми можемо зазначити її універсальність, адже в часи відсутності державності релігія відігравала етичну та правову роль у житті українського народу. Також спостерігається її неоднорідний характер. Мова йде не тільки про конфесії, а й про регіональну різноманітність. Так, якщо в західній частині України є певна конфесійна структура, то на сході нашої країни вона змінна, й часто спостерігається перехід віруючих від однієї конфесії до іншої. У контексті виявленого за результатами соціологічних досліджень зв'язку релігійності з національною свідомістю така невизначеність могла бути як причиною, так і наслідком етнічної невизначеності.

Впровадження обов'язкової середньої освіти призвело до появи різних науково-релігійних інститутів та академій, адже традиційність і примітивізм не приваблюють сучасну молодь. І саме наука здатна відродити віру.

Історично склалося, що релігійність українців є здебільшого християнською. Вона є синкретичною, адже поєднує різні релігійні традиції, відкрита до впливів Заходу та Сходу, появи неорелігій, та динамічною, адже характеризується гнучкістю відповідно до умов. Це також призводить до непослідовності та нездатності захищати себе від чужих впливів, а поєднання елементів різних філософій і течій може призвести до дисгармонії.

Провідною течією в історії української християнської релігійності є православ'я, яке в 1686 році стало засобом російського впливу та денаціоналізації, підмінивши поняття «українець» на «православний» і знижуючи важливість національної ідентичності, що ми вже розглядали вище [15].

У незалежній Україні церква зберігає доволі високий рівень довіри. Вона відокремлена від держави, але разом з тим досі безправна. За нею не визначається статус юридичної особи, віруючим не гарантують наявність прав, а соціально значущі проєкти церква робить за власні кошти, як і будує храми, дитячі будинки чи будинки для пристарілих.

За роки незалежності виникла потреба в солідарності церков та релігійних організацій для вирішення загальних релігійних питань і проблем. Питання міжцерковного та міжконфесійного діалогу є достатньо важливим, адже будь-яка співпраця з іншими церквами чи організаціями допомагає бачити в них не конкурента, а в певній мірі колег, з якими можна об'єднатися задля досягнення спільної мети [27].

До речі, в подальшому ми побачимо, що такий діалог під час війни став більш розповсюдженим. І це є певною закономірністю, адже тут головна мета є очевидною та спільною для всіх громадян.

Оскільки в Україні наявна велика кількість релігійних традицій та деномінацій, вона є багатоконфесійною державою. Це може бути перевагою,

оскільки створює простір для релігійного плюралізму, але й водночас вимагає обережного підходу до управління релігійною різноманітністю.

На релігійну динаміку впливає глобалізація, роблячи події в одній країні видимими для решти світу. Це призводить до міжнародної уваги, яка може мати як позитивний, так і негативний вплив. Так, глобалізація надає Україні можливість розширити свій світогляд, ознайомитися з іншими культурами та релігійними традиціями. Вона створює умови для духовного самовизначення, дозволяючи вийти за межі вузьких, обмежених світоглядів.

Разом з тим, Україна має можливість транслиувати світовій спільноті свої релігійні цінності, адже має унікальний досвід співіснування великої кількості різноманітних течій, порозуміння, що існувало ще до постановки проблеми толерантності у світі. Це все може допомогти представити Україну як культурну націю з власними цінностями, підняти її авторитетність, підкреслити її автентичність.

Але варто зазначити, що до глобалізації треба ставитися з певною обережністю, адже відсутність чіткої стратегії щодо релігійної політики може призвести до того, що духовний розвиток країни буде визначатися зовнішніми доктринами, а не власними потребами та інтересами. Глобалізація також загрожує зникненню національних ідентичностей та втраті культурних традицій.

У контексті України відсутність власної економічної політики може призвести до втрати особистих культурних і духовних цінностей і повернення в сторону сторонньої масової культури. Це може негативно позначитися на національній ідентичності та духовному розвитку. Тож нашій країні необхідна нова стратегія розвитку, яка б визнавала першочергову цінність духовного та інтелектуального над суто матеріальним. Тут важливо звернути увагу на національні архетипи та культурний код нації, що допоможе в створенні нової системи цінностей [25].

Отже, у даному розділі ми розглянули поняття «постсекулярність», що стало наслідком невідомості феномену секулярності в умовах сучасного

суспільства, що має потребу в діалозі між релігійною та світською сферами життя. Релігійний плюралізм, вихід релігії в публічний простір стали свідченням нової епохи, що включає десекуляризаційні та контресекуляризаційні тенденції.

Також ми зосередили свою увагу на аналізі стану релігії в незалежній Україні, що навіть після розпаду Радянського Союзу перебувала під пануванням і насадженням ідеології Московського патріархату. Аналіз ситуації показав, що в Україні національна ідентичність віками перепліталась із релігійністю. Після отримання незалежності наша країна пережила релігійне відродження, що знайшло свій прояв у появі багатьох різноманітних конфесій і течій. На це також вплинули географічне розташування та глобалізація.

Українська нація є здебільшого християнською, але має багато конфесій. Останнє є як перевагою, оскільки різні течії можуть співіснувати поряд, так і недоліком, оскільки відкритість до різних впливів може сприяти послабленню національної релігії та ідентичності й призвести до певної релігійної дисгармонії.

Розділ 2.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Проаналізувавши загальний контекст релігії сучасного суспільства, зокрема релігійної ситуації в Україні після 1991 року, у даному розділі ми можемо перейти до аналізу питань трансформації цієї ситуації внаслідок воєнного впливу.

Війна — досить складне явище, яке наносить глибоко травматичний і часто руйнівний досвід. Вона може змінювати людські переконання, цінності та пріоритети, адже деякі з них стають першочерговими, як от цінність життя та свободи, а деякі відходять на другий план — наприклад, певні матеріальні речі. Війна здатна сприяти солідарності та співпраці, як релігійній, так і загальнонаціональній, мотивувати до пошуків істини. Вона призводить до переоцінки життєвих орієнтирів і допомагає звернутися до релігії як до джерела підтримки. Інколи, навпаки, віддалятися від духовних переконань.

2.1. Вплив воєнних дій на пріоритетність цінностей. Цінності є доволі складним явищем. Недарма їмньому визначенню присвячена ціла наука – аксіологія, адже цінності як певні орієнтири та принципи впливають на прийняття рішень людиною, вони формуються завдяки впливам багатьох факторів, таких як освіта, релігія, найближче оточення, культурне середовище чи власний досвід індивіда.

Цінності формуються у свідомості людини через порівняння явищ. Індивід самостійно визначає, що для нього є найбільш значущим. Дехто віддає перевагу колективізму, дехто — індивідуалізму.

Якщо казати про цінності цілої культурної групи, то вони, як і індивідуальні, формуються під впливом багатьох чинників, тож різні культури надають значення різним цінностям. Це вказує на багатовимірність культури та її залежність від соціальних, економічних, політичних, історичних умов. Культурні об'єднання, такі як нації, етнічні групи або

соціальні спільноти, можуть по-різному інтерпретувати та цінувати різні аспекти культури залежно від своїх унікальних обставин. В якості діалогу в системі міжкультурної комунікації виступають загальнолюдські цінності.

У культурній антропології виділяють чотири основні сфери культурних цінностей: побут, релігію, ідеологію та художню культуру. Культура як система цінностей охоплює різні форми та сфери їх поширення. Це підкреслює структуровану природу культури, яка складається з різних компонентів і способів передачі цінностей [23].

Війна може стати періодом гострої кризи цінностей, оскільки вона приносить із собою глибокі зміни, хаос і руйнування, що можуть поставити під сумнів усталені духовні та моральні цінності. Дії, які в мирний час вважалися неприйнятними, можуть стати виправданими під час конфлікту. Це може створювати внутрішні конфлікти у людей, які відчувають суперечність між своїми переконаннями і необхідністю пристосовуватися до умов війни. Крім того, війна приносить втрати та масові страждання, що може призвести до розчарування та втрати віри, створюючи духовну кризу, оскільки люди як ніколи шукають відповіді на питання про сенс і справедливість. Такий період може привести до переоцінки релігійних переконань, зміцнення віри, а може навпаки сприяти зневірі та розчаруванню.

Вивчення цінностей є особливо нагальним саме в періоди духовної кризи, коли суспільство перебуває в процесі переосмислення основних принципів та шукає нові культурні орієнтири. Необхідність зрозуміти, що становить фундамент національної культури та цінностей підкреслює також культурна глобалізація. Враховуючи виклики сучасності, для нас важливим постає розуміння особливостей цінностей та норм сучасного українського суспільства.

Духовні та моральні цінності становлять ключову роль у пристосуванні індивіда до змін у суспільстві. Вони можуть бути каталізатором, що сприяє розвитку соціуму, або перешкодою, яка заважає

цьому розвитку. Вивчення цінностей допомагає нам зрозуміти поточний стан суспільства та розглянути можливості пристосування особистості до умов культурних і суспільних трансформацій.

Цінності в моменти кризи та змін можуть бути орієнтиром, що допомагає людям адаптуватися до нових реалій, і підтримують соціальну стабільність, сприяючи гармонії та взаєморозумінню в суспільстві в нестабільний період [22].

Пітирим Сорокін – основоположник концепції соціокультурної динаміки велику увагу приділяв ціннісній системі. На основі домінуючих цінностей він виділив три типи культурних систем:

1. ідеаціональний – перевага тут надається вищим цінностям, цей тип культури базується на духовності, вірі, релігії та розглядає фізичне й матеріальне як менш важливе;
2. чуттєвий – домінуючими є фізичні, чуттєві цінності, релігія та духовність відходить на другий план, на заміну їм приходять важливість комфорту, добробуту, задоволення фізичних потреб;
3. ідеалістичний – в такій системі існує баланс між духовними та фізичними цінностями, поєднання двох інших типів.

Цивілізації, на думку Сорокіна, переходять від одного типу до іншого, проміжним з яких є ідеалістичний. Цей перехід відображає культурні та соціальні трансформації, впливає на суспільне життя [31].

Говорячи про систему цінностей, варто надати дефініцію цього терміну. За культурологічним словником «Цінностей система – певна ієрархічна система ідеалів, фундаментальних понять і цілей, яким ми живе суспільство і в здійсненні яких вбачає сенс свого існування. Цінності можуть трактуватися як в контексті життя всього суспільства, так і через призму життя окремої людини, проте саме в першому випадку вони слугують певним загальним еталоном, на який орієнтується виховання» [6, с.293].

Макс Вебер, німецький соціолог і культуролог, відомий своїми глибокими дослідженнями впливу релігійних та культурних цінностей на

суспільство. Цінності Вебер розглядає через призму соціальних дій та структур, особливо у контексті релігійних переконань і їхнього впливу на економічну діяльність та соціальні інститути.

У своїй праці «Протестантська етика і дух капіталізму» науковець підкреслює тісний взаємозв'язок розвитку капіталізму з протестантизмом. Він зазначає, що схожі причинно-наслідкові зв'язки існували й раніше. Так, іспанці добре знали, що нідерландський кальвінізм суттєво вплинув на посилення торгівельного духу. Реформація Мартина Лютера також внесла дуже суттєву зміну — релігія, віра, Священне Писання стали доступними для простих мирян. Релігія вийшла у світський простір, а професійна діяльність почала вважатися покликанням від Бога [19].

Головну увагу в цій роботі Макс Вебер приділяє кальвінізму. Етика цієї релігії говорить нам про віру в обраних. Тих, на кого Бог звернув свою увагу та кого наперед обрав для спасіння. Це стимулювало до наполегливості, та дисциплінованості в роботі. Кальвіністи вірили, що працьовитість і успіх у професійній діяльності є ознаками цієї Божої обраності. Характерний даній течії аскетизм призводив до накопичення та збереження капіталу завдяки відмові від життєвих насолод, а також до реінвестування фінансів. Ці всі фактори безумовно сприяли розвитку капіталізму. Разом з тим, Вебер говорить про «розчаклування світу», оскільки впевненість у тому, що людина обрана Богом, відбувалася за рахунок її сумлінної праці, спрямуванням до раціоналізації, а не завдяки релігійним обрядам і діянням [19].

Дослідження Макса Вебера для нас є суттєвими, оскільки вони прямо вказують на зв'язок релігійних цінностей та економічної системи як однієї зі значущих складових суспільного життя.

Зрозумілим стає, що система цінностей, зокрема духовних, справді є важливим аспектом у житті суспільства та його індивідів. Це складне поняття, на яке впливає багато факторів, зокрема війна. У контексті даної теми важливо проаналізувати, як саме війна вплинула на ціннісні орієнтири

чи відбулися певні трансформації, якою стала ієрархія цінностей та яке місце в цій ієрархії посіла релігія.

Як зазначалось у минулому розділі, релігія та національна ідентичність тісно взаємопов'язані, так само як і цінності з формуванням національної свідомості, адже вони якраз акумулюють певний досвід народу і сприяють збереженню культури в умовах глобалізації та кризового стану.

Для аналізу власних цінностей і соціокультурної ситуації потрібен комплексний підхід. Зокрема, треба враховувати внутрішні фактори: соціальні, економічні політичні напрямки та режими. Зміни в цих сферах можуть мати значний вплив на життя громадян і культурні орієнтири.

Важливо звертати увагу й на історичні чинники, які включають особливості національної культури та спадщину попередніх поколінь. Історичний досвід і традиції формують базовий контекст, в якому розвивається суспільство. Це включає релігійні та філософські традиції, минулі конфлікти та досягнення, що можуть впливати на колективну пам'ять і культурну ідентичність. Ця група факторів допомагає зрозуміти, чому певні цінності та практики мають сильний вплив у сучасному суспільстві.

Важливим є й аналіз глобальних процесів (міжнародні тренди, поширення технологій, ідеї, культурний обмін та ін.), які можуть змінювати локальні культури, створювати нові можливості або виклики, а також впливати на те, як країна взаємодіє з рештою світу. Наприклад, глобалізація, сприяє культурному обміну, поширенню загальних цінностей, але може також призвести до втрати самобутності.

Досвід показує, що традиційні цінності хоч і постійно переосмислюються, але з часом ми все одно повертаємося до них, навіть якщо намагаємося замінити їх новими концепціями. Це свідчить про те, що фундаментальні цінності мають певну тривалість та стійкість, яка дозволяє їм зберігатися через покоління. Ідеї, витримані випробуванням часу, завжди залишаються актуальними, незалежно від того, наскільки сучасний світ здається динамічним і мінливим.

У сучасному світі спостерігається плюралізм цінностей, і хоча ця різноманітність може бути ознакою прогресу та відкритості, вона не обов'язково гарантує стабільну систему, яка сприяє духовному зростанню та гармонії в суспільстві. Ця нестійкість знову може стати поштовхом до відновлення інтересу до фундаментальних абсолютних цінностей, що забезпечують стабільність і основу для соціального порядку [22].

Трансформація системи цінностей у сучасній постмодерній культурі має наступні риси:

1. зміна у сприйнятті традиційних цінностей: колективне послаблюється на користь індивідуального; пріоритети змінюються з працелюбності на креативність, космополітизм тепер включає місцевий патріотизм;
2. змінюється інтерпретація окремих цінностей: поняття свободи розуміється не лише як автономія особистості, а й як свобода вибору цінностей; зміна з усталеної моральності на гнучку;
3. вагоме значення надається толерантності [22].

Українське суспільство перебуває в умовах нестачі чітких ціннісних орієнтирів, що відображає глобальні тенденції духовної кризи у сучасному світі. Система цінностей виявляється невизначеною, що веде до відсутності чітких ідеалів та моральних принципів. Щоб заповнити цей дефіцит, в українську культуру активно впроваджують західні цінності, такі як індивідуалізм, прагматизм, техніцизм. Проте вони не завжди гармонійно поєднуються з традиційними особливостями українського менталітету, за винятком індивідуалізму, який в Україні набуває більше емоційного, ніж раціонального відтінку.

Відсутність ясної системи цінностей призводить до соціальної фрагментації. Часто цінності проголошуються лише номінально і не знаходять широкого визнання, що створює умови для розколу в суспільстві.

В українській культурі співіснують дві системи цінностей: інноваційна, орієнтована на сучасність, де важливі особистість, самореалізація, гедонізм, та традиційна, що включає консервативні погляди

та сімейні цінності. Брак єдиного ціннісного фундаменту спричиняє дезорієнтацію і загрожує моральній стабільності.

Пошук єдиного ціннісного підходу, що поєднує сучасні та традиційні цінності, є ключовим викликом для українського суспільства. Без цього існує ризик втрати моральної стійкості та духовної єдності, що становить серйозну загрозу для стабільності та розвитку суспільства [22].

Під час війни навіть усталена система цінностей здатна похитнутися. Те, що раніше здавалося значущим, могло виявитися ніщо не значущим насправді. На перший план вийшла потреба в єдності та спільності. Аби зблизитися з людиною, треба пережити разом сильний емоційний стрес. В українців це і відбулося з початком активних бойових дій, тож це одразу вплинуло на почуття єдності та бажання бути причасним до спільної мети.

Статистичні дані говорять, що з 2002 року для українців найважливішими цінностями були міцність сім'ї та матеріальний добробут, що виступає тут скоріш гарантом безпеки та захищеності, в також способом вираження своєї особистості. З початком війни 2014 року цінність матеріального добробуту дещо знизилася, але трималася на рівні 92 %.

З 2022 року, в часи повномасштабного вторгнення, коли війна доторкнулася до кожного українця з неабиякою силою, на перший план вийшли інші цінності — безпеки, незалежності. На високому рівні продовжила триматися цінність міцної сім'ї. Але в цей період на найближчу ланку з можливих перейшла цінність матеріального добробуту, що так добре трималася на вершині в минулі роки (особливо до 2014).

Це цілком логічно, оскільки людина, що переживає війну, розумію всю мінливість матеріальних речей. Більш значущим та справді цінними стають життя, безпека та захищеність себе і своїх близьких, сім'я, державна незалежність [9].

З усього цього можна зробити висновок, що війна суттєво вплинула на ієрархію цінностей, життєві орієнтири. Вона поставила під сумнів важливість матеріальних речей.

Що ж до духовних цінностей, то загалом вони формують у людині орієнтири, за допомогою яких вона визначає свої життєві цілі та принципи. Вони допомагають людині знайти сенс у своєму існуванні, що в свою чергу сприяє її самореалізації. Це підвищує значущість людського життя, дозволяючи людині відчувати, що вона робить щось вагоме. Це про прагнення до моральності, справедливості, ідеалів та смислів:

«У загальному розумінні, духовні цінності – це складний концепт, який позначає культурно значущі життєві орієнтири особистості у пошуках сенсу та самореалізації, що підносить людину на вищий рівень самоствердження та свободи, зокрема «цінності справедливого і несправедливого»» [2, с. 47].

Війна, що розгорнулася в Україні, викликала потужний суспільний відгук, продемонструвавши перед світом моральні та духовні цінності, притаманні українському народу. Патріотизм став одним із головних рушійних сил, які об'єднали людей у боротьбі.

Активізація суспільства призвела до появи добровольчого руху, який став основою для територіальної оборони. Волонтерський рух набув неймовірних масштабів, забезпечуючи українську армію та нужденних, зокрема внутрішньо переміщених осіб, необхідним. Меценатська підтримка також стала масовим явищем. Багато людей жертвували свої кошти на оборону України. Ці дії відображають глибоке відчуття відповідальності та солідарності серед українців.

Митці та мисткині стали на захист культурного фронту, підтримуючи боротьбу за право творити і вільно виражати себе. Мистецтво та культура допомагають зберегти національну ідентичність і виступають як засоби духовного піднесення. Музика, зокрема, демонструє здатність швидко реагувати на зміни, організовуючи концерти для збору коштів на підтримку

армії. Це також створює платформу для популяризації українських композиторів у світі та підтримує бойовий дух народу.

Концертні заходи мають і емоційне значення, дозволяючи митцям і глядачам виражати свої почуття — страх, біль, збентеження та надію. Це сприяє створенню спільного емоційного простору, де люди можуть знайти підтримку і розраду. Мистецтво і культура стали невід'ємною частиною громадянського опору. Вони сприяють збереженню духовної сили, підняттю морального духу та зміцненню національної ідентичності.

Війна актуалізувала та вивела на перший план в українському народі базові морально-духовні цінності. Вона пробудила в українському суспільстві потужний дух співпраці, взаємодопомоги та солідарності. Ці цінності стали основою для єдності українського народу у боротьбі за свою свободу і незалежність [2].

2.2. Довіра до церков в Україні. З минулого підрозділу цілком стало зрозумілим, що війна як явище має певний вплив на ієрархію цінностей. Нижче ми розглянемо, як саме вона впливає на духовні цінності та які зміни відбуваються у ставленні людей до релігійних інституцій, як змінився рівень довіри до церкви в Україні від початку війни. Розпочнемо з того, що є довірою.

Культура довіри є важливим аспектом сучасного суспільного розвитку. Довіра виступає як довгострокова стратегія, яка сприяє відповідальній взаємодії в суспільстві. Її функція полягає у створенні умов для ефективного функціонування соціальних відносин, заснованих на нормативних стандартах та культурних цінностях. Вона є усвідомленим вибором у складних ситуаціях, дозволяючи прогнозувати перспективи та узгоджувати мотиви діяльності.

Довіра виконує роль інструменту, що дозволяє впорядковувати потенційно невизначені соціальні відносини. Вона допомагає структурувати

ці відносини, не лише полегшуючи взаємодію між людьми, але й сприяючи створенню стабільних і передбачуваних соціальних структур.

Довіра базується на свідомому рішенні, що підкреслює її раціональний характер. Вона допомагає прогнозувати майбутні події та наслідки, що робить соціальну взаємодію більш передбачуваною, забезпечує гармонізацію індивідуальних дій з загальноприйнятими культурними стандартами, що підвищує соціальну згуртованість, сприяє стабільності та порядку в суспільстві.

Довіра відтворює та зберігає ціннісні орієнтири. Це означає, що довіра не тільки має важливе значення в теперішньому часі, але й відіграє ключову роль у формуванні майбутнього, спираючись на досвід минулого. Вона синхронізує минуле з майбутнім, забезпечуючи безперервність і сталість соціальних практик та відображає темпоральну динаміку дійсності. Переважаючий досвід довіри перетворюється в правила, які стають основою типової поведінки, що підтримується або засуджується спільнотою [14].

Тож культура довіри суттєво впливає на стабільність і розвиток соціальних відносин. Вона забезпечує сталість та узгодженість дій у суспільстві, зберігаючи систему цінностей, що панує в суспільстві. У даній частині роботи ми проаналізуємо, який рівень довіри до церков в Україні та як саме війна вплинула на нього.

В історико-філософському контексті феномен довіри розглядається разом з такими спорідненими категоріями, як віра, авторитет, солідарність і справедливість, переважно з етичної та теологічної перспективи.

Генеалогія довіри виявляє два основні світоглядні підходи:

1. Позитивно-ідеалістичний. Цей підхід розглядає довіру як провідну моральну цінність та важливий фактор благоорієнтованої діяльності. Він акцентує увагу на наданні іншим людям чеснот, що сприяють довірі, підкреслюючи альтруїстичні інтереси.

2. Обережно-реалістичний. Цей підхід враховує амбівалентність довіри, вразливість та потенційні небезпеки. Він більше наголошує на егоїстичних інтересах.

Ці два підходи забезпечують комплексне розуміння феномену довіри. Позитивно-ідеалістичний підхід підкреслює довіру як основу соціальної гармонії та альтруїзму, тоді як обережно-реалістичний наголошує на необхідності обачності та захисту від потенційних ризиків, пов'язаних з довірою. Разом вони пропонують збалансований погляд на довіру, поєднуючи її здатність сприяти взаємодії з необхідністю врахування її вразливостей [13].

У контексті даної роботи використаємо міждисциплінарний підхід і звернемося до соціологічних досліджень, аби отримати статистичні дані про довіру до церков в Україні після повномасштабного російського вторгнення.

Центр Разумкова, аналізуючи релігійну ситуацію в Україні в середині 2022 року, пише, що за результатами опитування частка українців, що визнають себе віруючими, зросла з 68% до 74% у порівнянні з 2021 роком. При тому, що релігійність виросла серед молоді, де ця частка зазвичай найнижча. Крім того, 26% визнали себе більш віруючими з початку повномасштабної вторгнення, в той час як менш віруючими стали лише 4%. Щодо відвідування церкви та відчуття приналежності себе до якоїсь релігійної організації, то тут показники не такі високі. Більш того, почали частіше відвідувати церкву 11% опитуваних, а рідше – 12,5. Разом з тим, у порівнянні з 2020 роком частка людей, що вбачають позитивний вплив діяльності церков зросла аж на 19% і в 2022 вже становила 59% [28].

Виходячи з наведених даних, можна зробити висновок, що на початку 2022 року в Україні війна доволі суттєво підвищила рівень релігійності населення. Люди більше почали вбачати позитивний вплив релігійних установ на суспільство. Але в розрізі теми відкритим залишається питання довіри до церков, тож звернемося й до інших опитувань.

За даними Київського міжнародного інституту соціології Церква як інститут втрачає довіру громадськості, якщо в кінці 2021 року вона складала 51%, то наприкінці 2022 вже 44%, а в 2023 лише 38%. Як ми бачимо, динаміка іде вниз. На високій позиції тримається довіра до волонтерів, а от церква дещо втрачає свої позиції [12].

Якщо знову звернутися до центру Разумкова, то на момент січня 2024 року церкві довіряли 61% опитуваних, що є доволі високим показником, хоча в порівнянні з минулими роками також зустрічається низхідна динаміка [29].

Тож як бачимо, війна стала стимулом для різкого підвищення релігійності населення з одного боку, та до втрати довіри до церкви з іншого. Ця довіра з кожним роком іде вниз.

Варто відзначити, що існує певний дисонанс між кількістю українців, що відвідують релігійні установи та ведуть релігійний спосіб життя та кількістю громадян, які вважають себе віруючими. Остання категорія людей значно більша. Це все свідчить про низьку релігійну активність в порівнянні з ідентифікації себе як віруючої особистості.

В Україні високий рівень заявленої громадянами релігійності не відповідає низькій участі українців у релігійних організаціях. Релігійна ідентичність менш значуща порівняно з громадянською чи регіональною. Незважаючи на стабільно високий рівень довіри до церкви, її моральний авторитет знижується, якщо брати 2014-2020 роки.

Громадяни здебільшого толерантні до різних релігій і не бачать в релігійних організаціях джерела конфліктів, але їхні оцінки щодо різних релігійних організацій різняться. З 2014 по 2020 рік зменшилася позитивна оцінка ролі церкви, хоча у 2021 році було зафіксовано незначне покращення. Понад третина опитаних до 2022 року вважала, що релігійні інституції не відіграють значної ролі, і суспільство сумнівається в їхній адекватній реакції на сучасні виклики [5].

У сучасному світі інформація поширюється з неабиякою швидкістю. З одного боку, це надає змогу отримувати необхідні дані легко та швидко, з іншого боку, постає проблема верифікації інформації, розповсюдження фейків, неточностей, дезінформації. Релігійна тематика також може зазнавати стороннього впливу. Більш того, релігія, як ми знаємо, є дієвим інструментом впливу. Тому необхідним є наявність критичного мислення. Церква може й має піддаватися ідеологічній критиці.

В епоху постправди релігійні наративи можуть трансформуватися у знеособлені символи та використовуватись як метод впливу. В умовах гібридної війни відбувається звернення до системи цінностей населення, спроба похитнути або зміцнити її. Активна діяльність УПЦ (МП) є прикладом впливу на церкви на свідомість громадян через релігійні практики та світогляд.

Статистичні дані говорять про те, що довіра до церков з кожним роком падає, як мінімум на прикладі України. Хоча кількість прихожан церков дещо зростає. Така дисгармонія може бути пов'язана зі скандалами, в які потрапляють церковні діячі та церковні структури загалом.

Релігійні переконання виступають як важливий фактор у формуванні світогляду і політичних рішень, оскільки вони стимулюють емоційно до пошуків істини, підтримують вищі цінності. Довіра до релігії допомагає протистояти маніпулятивним практикам і дезінформації, повертаючи правдивість у політичну сферу. Історичний контекст показує, що релігійні цінності завжди були противагою інформаційним маніпуляціям, підтверджуючи їхню важливість у сучасному суспільстві.

Тож віра виконує важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки країни, оскільки формує ціннісні орієнтації та мотивацію людей. Вона має більший вплив, ніж геополітичні моделі завдяки своїй здатності об'єднувати людей навколо спільних цінностей. Використання релігійної довіри для політичних цілей може мати негативні наслідки, призводячи до дестабілізації суспільства і застою в геополітичній сфері. Викривлення

релігійної тематики в медіа сприяє формуванню негативного сприйняття релігії серед молоді [17].

Цікавим спостереженням є те, що до 2014 року, тобто до початку воєнних дій, українці довіряли церкві щонайбільше. Так, ще в 2006 році в усіх регіонах України церква посідала перше місце за довірою соціальним інститутам. Наразі ці показники інші. На перший план виходить довіра до Збройних Сил України та до волонтерів. Хоча заради справедливості зазначимо, що багато волонтерських організацій ініційовані релігійними установами також.

У незалежній Україні церква має право бути нарівні з громадськими організаціями, звертатися до ЗМІ, відкрито говорити про свої цінності. Вона також може звертатися до державних установ з пропозиціями чи зауваженнями, пропагувати власні цілі, брати участь у розробці нормативно-правових актів, якщо вони стосуються важливих питань суспільного життя населення або питань релігійних установ. Але при цьому не брати участі в політичній діяльності, не пропагувати ворожнечу та нетерпимість до інших віросповідань, і загалом діяти згідно прав, затверджених у Конституції.

Модель відносин між державою та церквою нині в Україні не є повністю сепараційною, а радше являє собою режим акомодатії з елементами співпраці. Національна та місцева влада не підтримують повну сепарацію, вважаючи за краще трактувати конституційне положення про відокремлення церкви від держави як співпрацю. Така взаємодія між державними структурами та церквою сприяє розвитку українського суспільства та відображає зміни, що відбулися за останні 20 років та відбуваються нині. Вони є по-справжньому важливими для переходу від радянської ідеології атеїзму до сучасних відносин між державою та церквою, заснованих на свободі віросповідання та релігійному плюралізмі [3].

Як бачимо, після розпаду Радянського союзу державні структури почали виробляти механізм співіснування та співпраці з релігійними установами. З початку війни ця співпраця розширилася, оскільки деякі

церкви взяли на себе волонтерські обов'язки та беруть активну участь у суспільному житті українців.

В Україні згідно з Конституцією кожен мешканець має право на свободу віросповідання, членство в релігійних організаціях. З початком війни це право похитнулося, оскільки російська влада вдалася до утисків релігійних організацій на окупованих територіях. Більшість конфесій та релігій витісняються, або створюються умови для унеможливлення їхнього існування.

З 2022 року репресії на церковних діячів і простих прихожан суттєво посилюються. Релігійних діячів стали завзятіше катувати, частіше вбивати. Це пов'язано також з тим, що більшість церков не погоджуються з умовами, які пропонуються загарбниками. Релігійні установи, керуючись довірою своїх прихожан, продовжують слідувати власним принципам, відмовляються пропагувати певні наративи. Тому на окупованих територіях встановлюються обшуки для таких організацій, вилучаються їхні будівлі, переслідується духовенство. Це все порушує свободу віросповідання та віротерпимості, закріплену в Конституції України.

«На початку війни російська агресія проти України супроводжувалася викраденнями, катуваннями та позасудовими розстрілами священиків і віруючих православних Церков України (зокрема УПЦ Київського Патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви), Української Греко-Католицької Церкви, деяких протестантських церков, а також Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів і Свідків Єгови. Ці спільноти зазнали цілеспрямованих переслідувань. Як наслідок, на окупованих Росією територіях Донецької та Луганської областей припинили існування більшість релігійних громад, окрім Московського патріархату»[16, с.113].

Таким чином, можна стверджувати, що в результаті війни в Україні руйнується право на релігійну свободу. І хоча за період незалежності держава виробила шляхи комунікації з церквою, закріпила права та обов'язки

для релігійних установ, у часи воєнних дій ці права намагаються знищити. На територіях, що не є під впливом окупантів, державні органи певним чином співпрацюють з церквами, вдаючись до спільних соціально значущих проєктів, укріплюючи стосунки, зменшуючи скептицизм та транслюючи все більшу довіру до місцевих церков різних конфесій.

Отже, цінності як ідеали та цілі, в яких людство вбачає сенс існування, є по-справжньому важливим аспектом суспільства, що впливає на інші сфери життя. Українська система цінностей є невизначеною, тому активно переймає західні цінності. При цьому, з початку війни ієрархія суттєво змінилася. Матеріальні речі відійшли на другий план, а головними для українців стали міцність сім'ї, безпека та державна незалежність.

Війна актуалізувала базові цінності й сприяла співпраці та єдності. У релігійному контексті можна виявити певний дисбаланс. Довіра до церков щороку від 2022 падає, при цьому кількість людей, що вважають себе віруючими підвищилась. За часи незалежності в Україні виробився механізм комунікації між владою та церквою. Громадяни можуть вільно сповідувати обрану релігію та говорити про власні цінності, релігійні організації можуть висувати пропозиції, що стосуються важливих громадських питань чи релігійних, але мають певні обмеження у політичній діяльності та впливах на неї. Доволі складною залишається ситуація на окупованих територіях, де забороняють більшість релігійних конфесій та переслідують їхніх діячів.

Розділ 3

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ: ІНТЕРВ'Ю

З 2022 року в Україні особливих масштабів розвитку набув волонтерський рух. Сфера благодійності розширилася також завдяки церквам. Волонтер — це людина, що добровільно допомагає нужденним. Завдяки діяльності волонтерських організацій, фізичній та розумовій роботі, можуть вирішуватися нагальні проблеми та складні питання, тому вони є важливою та актуальною частиною суспільного життя, особливо під час війни:

«У світовій практиці найголовнішою ознакою волонтерства є те, що волонтер частину свого вільного (особистого) часу, сил, енергії, знань, досвіду добровільно (без примусу та вказівок «згори») витрачає на здійснення діяльності, яка є корисною людям і суспільству загалом»[4, с. 9].

У розрізі сучасності актуальним стає благодійність у військовій сфері та у роботі з ВПО. Зокрема, розвитку набуває таке явище, як капеланство – служіння, яке здійснюють духовні особи, що надають релігійну та моральну підтримку, допомагають людям справлятися з духовними, моральними та емоційними викликами.

У даній частині роботі зафіксовано інтерв'ю з релігійним діячем, єпископом однієї з найбільш активних за своєю діяльністю церков в Одесі, президентом благодійного фонду Денисом Сердиченко та Мариною Сердиченко – сучасною волонтеркою та капеланом. Вони активно співпрацюють з військовими, віруючими, внутрішньо переміщеними особами, ведуть активну громадську діяльність, а тому мають власне розуміння та аналіз впливу війни на релігійні переконання людей.

3.1. Денис Сердиченко: релігійні перетворення під час війни.

I: Розкажіть, будь ласка, про вашу церкву, кількість людей у ній?

ДС: Якщо враховувати всі вікові категорії — підлітки, молодь, люди похилого віку, то близько 1000 людей, котрі відвідують церкву. Церква християн віри євангельської, п'ятидесятники.

І: Як, на Вашу думку, війна вплинула на релігійність суспільства? Чи спостерігається зростання релігійного інтересу?

ДС: Так, коли люди мають потребу в захисті, внутрішній гармонії, то вони шукають щось надприродне, аби заповнити ту порожнечу, що є в розумі та в серці. Тобто я бачу, що зростає релігійна потреба на фронті. Військові кажуть, що атеїстів на фронті немає. І це так. Мені розповідали про одну жінку-солдата, яка всім казала, що вона атеїстка, але після першого обстрілу щось змінилося. Зараз коли приїжджає капелан, вона сама закликає його молитися.

І: Чи відчуваєте Ви, що війна змінила ставлення людей саме до вашої церкви? Якщо так, то в який бік?

ДС: Не те, щоб війна змінила. Ми не змінилися, але стали більш активні, більш доступні. Люди почали питати, адже раніше вони просто не питали. Є церква та й є церква, просто проходили повз. Зараз же люди питають, хто ви, що ви. Ми бачимо, що в них є питання, вони цікавляться. Мені це подобається.

І: Які нові ролі або функції взяли на себе релігійні організації під час війни?

ДС: Погашають соціальне невдоволення. Люди приходять різні. Часто приходять люди похилого віку. Вони завжди проти когось — проти влади, проти людей, їм завжди чогось бракує. І перша, в кого вони запитують — церква. І ми їм відповідаємо згідно з нашим вченням і нашою внутрішньою гармонією. Ми розповідаємо, що Христос — Він правда, а все навколо не є правдою. І ми погашаємо ось це соціальне невдоволення людей, і це дуже корисно для суспільства, для нашого міста та країни.

І: Чи помітили Ви якісь зміни у типах релігійних запитів вірян під час війни? Які теми або питання стали найбільш поширеними?

ДС: Більше питають про внутрішню гармонію, мир всередині, бо є багато людей, які нервують, яких лякає майбутнє. Вони не можуть зрозуміти, що робити, але коли приходять до церкви, то просять того миру Божого і просять, аби Господь їх благословив.

Другий дуже великий запит — це гармонія в сім'ї. Дуже багато розлучень, тому що люди в стані стресу, вони неадекватно реагують внутрішньо. Можливо, були приховані проблеми в родині, а тривога та війна виявили ці проблеми. Це другий великий запит, що є в церкві. І третє — люди хочуть мати гарантію вічного життя. Вони питають: коли я помру, куди я піду? Це дуже великий запит.

І: Як війна вплинула на Ваші власні релігійні переконання та служіння? Чи довелося Вам переосмислити свою роль як релігійного лідера?

ДС: Так. Я нікуди не поїхав, я залишився в нашій країні. Не тільки залишився, а й постійно їздив на лінію фронту, навіть коли вороги наступали. Коли я однієї ночі стояв і дивився, як працює град по Миколаєву, я зрозумів, що я людина та усвідомив, що зі мною буде, коли я помру. Все стало по-іншому, я став іншим, я відчув миттєвість буття і почав покладати надію на Бога. Також я переусвідомив стосунки в сім'ї. Для мене особливо важливим стало, що відбувається в моїй сім'ї.

І: В умовах війни, як Ви бачите взаємодію між релігійними інституціями та державними структурами?

ДС: Зараз це гра в одні ворота. Державі щось потрібно, вони чекають на волонтерів і церкви. А коли церкві потрібно, то державні структури поводять себе безвідповідально. Я, як бачу, щоб держава трохи прислухалася, що каже церква. Щоб таких споживчих стосунків у нас не було. Церква й так без підтримки державних структур буде допомагати людям, бо в нас всередині є закон допомагати. А держава повинна бачити це. Ось такі відносини.

І: Чи є у Вас приклади історій або ситуацій, які ілюструють те, що релігія допомагає людям у часи війни?

ДС: Є приклади, коли ти спілкуєшся з тими, в кого є загиблі родичі, коли ти можеш просто помолитися за них. Коли ти приїжджаєш, а села немає, воно повністю знищене. Люди виходять в тому, що в них залишилося, і ти молишся за них, даєш їм надію. Приклади, коли біля церкви стоять багато людей з потребами, на які ти відповідаєш. Я бачу приклади, коли релігія більше допомагає, ніж психологія або інші якісь інструменти.

І: Як Ви вважаєте, чи матиме війна довгостроковий вплив на розвиток релігії у Вашому регіоні чи країні? Якщо так, то які зміни Ви очікуєте побачити?

ДС: Люди, які поїхали закордон, їх зустрічали протестантські церкви. Люди, які знаходяться на лінії фронту, в селах, вони бачать протестантські церкви. Коли ти їдеш і бачиш дах, що зтягнутий плівкою синього кольору, ти розумієш, що це «Сумка Самарянина» — це протестанти. Кожен будинок, що обтягнутий плівкою... Хто допоміг? Це протестанти. Люди розуміють, що на нас напали православні церкви, адже Росія — православна країна. А протестанти, які вважались ізуверами, допомагають. Приходить переосмислення — хто мій ближній насправді? Я бачу, що в довгостроковій перспективі протестантські церкви набиратимуть обертів.

І: Які виклики стоять перед релігійними інституціями після закінчення війни? Як вони можуть пристосуватися до нових умов?

ДС: Хто із церков не допомагав своїй країні під час війни, тим буде дуже важко пристосуватися. Хто був із біллю, ранами народу, тих будуть адекватно сприймати, тих будуть слухати, тому що вони поруч і вони дійсно допомагали людям. Зараз ті церкви, які ще не почали допомагати, для них є гарна можливість почати, а ті, які вже допомагають, у них буде дуже великий кредит довіри.

Отже, війна вплинула на зацікавленість до церков, до релігії та вічних питань, адже людей найбільше наразі хвилюють питання гармонії та миру всередині, гармонії в сім'ї, гарантії вічного життя. Церкви почали

більше співпрацювати з місцевою владою для досягнення спільної мети, але наразі ця співпраця є односторонньою, коли здебільшого використовуються ресурси релігійних установ.

У довгостроковій перспективі Денис Сердиченко бачить наявність довіри до церков, які активно допомагали у часи війни. Це також трансформація в ставленні до протестантів, до яких раніше панував особливий скептицизм. Наразі це одна з найактивніших релігійних течій.

3.2. Марина Сердиченко: капеланство як покликання.

I: Що таке капеланство? Яка Ваша місія як капелана.

МС: Місія капеланів знаходиться й бути поруч з військовими, з їхніми родинami. Задовольняти релігійні потреби військових.

I: Як Ви прийшли до рішення стати капеланом і волонтером? Що Вас надихнуло на цю роль під час війни?

МС: Служіння таким людям і надихнуло. Я не скажу, що це під час повномасштабного вторгнення трапилося, бо ми з 2014 року працювали і в зоні АТО, і тут на Одещині з людьми, хто приїхав з зони АТО. Це були і військові, це були і цивільні, і родини військових, тому в процесі служіння цим людям мені запропонували пройти навчання, здобути певну кваліфікацію в цьому і долучитися до Корпусу військових капеланів.

I: Як війна вплинула на Ваше розуміння релігійних цінностей? Чи змінилися Ваші особисті цінності у зв'язку з війною?

МС: Ні, зовсім ніяк не змінювалися мої цінності. Вони укріпилися ще більше, виявилися ще ширше, і я не скажу, що на мене вплинула як на християнку війна. Якщо питання в тому, чи з'явилися ненависть і агресія — ні. Я також як і раніше ненавиджу гріх, і все що він притягує, все що він веде за собою, і все також люблю людей, які здатні цей гріх залишити і йти за Господом.

I: Чи бачите Ви, що війна впливає на релігійні переконання інших людей? Які зміни у ставленні до релігії або релігійних цінностей Ви спостерігали?

МС: Так, дуже впливає війна, і на жаль, в дві сторони впливає. Впливає як позитивно, коли люди, які були дуже далекі від... Я не люблю слово релігія. Люди, які не просто розглядали релігію як спосіб життя, а люди, які були далекі від Бога, як вони наближалися до Нього. Але також, на жаль, ми бачимо, як люди, які були з Богом, вони віддаляються. Тому казати, що тільки все позитивно, все класно, і люди відкриваються для Бога і приймають Бога у своє серце, і не бачити іншу сторону, яка показує, що люди, на жаль, залишають родини, розділяються один з одним і віддаляються від Бога, це було би неправильно. Тому так, вона дуже впливає на духовний, душевний, моральний стан будь-якої людини, будь то християнин чи ні.

I: Чи можна це якось виразити в кількісних показниках, тобто люди більше стали віруючими чи зневірилися?

МС: Я не робила статистику, але звичайно ми бачимо наповненість церков як в Україні, так і в Америці, в Європі, куди переїхали українські біженці. А ми знаємо, що це не один мільйон, тому хочу сподіватися, і в цілому статистика приблизно така, що більша кількість людей все-таки прийшла до Господа, знайшла свій шлях, і ті, хто були зневірені, укріпилися у своїй вірі.

I: Як Ви поєднуєте свою роботу як капелана з волонтерством? Яким чином ці ролі взаємодіють і підсилюють одна одну?

МС: Волонтерство і капеланство дуже переплітаються, бо коли ти їдеш до військових задовольняти їхні релігійні потреби, ти розумієш, що для того, щоб розповісти щось голодному, треба його спочатку нагодувати. І окрім того, що ти можеш нагодувати його Словом Божим, можеш підтримати його молитвою, звичайно наша людська натура, моя болгарська душа, вона прагне і нагодувати фізично, і задовольнити якісь потреби в тому, де ми можемо бути корисними.

Ми не говоримо зараз про тільки волонтерські цілі. Бувають волонтерські поїздки, буває ти їдеш, аби в основному привести щось хлопцям туди, але вони завжди супроводжуються молитвою. А бувають такі, що це тільки капеланство, це тільки про молитву, про підтримку, про сповіді, про бесіди. І не завжди капеланські поїздки супроводжуються волонтерською підтримкою, але завжди волонтерські поїздки супроводжуються молитвою.

І: Що, на Вашу думку, є завданням, а що викликом для капеланів і волонтерів під час війни?

МС: Людська істота дуже емоційна, тому виклик — це зближуватися в процесі спілкування з людьми, яким ти служиш. І це нормально, бо ти вже знаєш і військового, і його дружину, і дітей, і батьків. Ти розумієш, що це вже частина твого життя. Ти присвячуєш цьому свої емоції, підключаючи свій час. І коли ти втрачаєш таку людину, то дуже важко виходити з цього, і саме це треба розуміти.

Наша задача розповісти, як звернутися до Бога, що навіть 3 слова, які військовий скаже останні, що навіть 3 секунди, коли він бачить що в нього летить град, дрон чи ще щось, є дуже важливими, адже він може сказати те, що врятує його душу. І капелани мають розуміти, що нам не треба повернути людину до своєї релігії чи ще чогось. Наша задача полягає в тому, щоб людина звернулася до свого Отця, знайшла спасіння, щоб військовий знав, що в нього є до Кого звертатися.

І ще одна з задач. Ми такі люди, які служимо поміж цивільним світом і поміж військовими. Ми буваємо на фронті з військовими, ми живемо цивільне життя в простих цивільних містах, можна так сказати, в сірій такій зоні. Ми ті, хто бачить дві сторони медалі. Ми ті, хто бачить два паралельні всесвіти, бо це так і є. Сторона, де йдуть бойові дії, і сторона, де люди живуть і ходять в кафе, спілкуються, і в принципі не відчують, окрім якихось обстрілів, що в них іде реальна війна.

Ми ті, хто призвані показати, пояснити, довести до людей, що насправді зараз коїться в нашій країні, що це реально, що той світ. Тільки

завдяки нашим воїнам, завдяки тому, що вони проявили мужність і героїзм, вони стоять там, ми можемо тут жити те життя, яке в нас є. І це також виклик, бо кожен хоче замкнутися в собі і не хоче розповсюджуватися на цю тему. Тобто в тебе є та інформація, ти її знаєш, ти її залишив собі. А далі передавати цю інформацію треба мати сміливість, мати свою думку, відстоювати її, бачачи те, що там коїться, і живучи тут у цивільному житті.

І: Які наразі потреби у військових? Які запити до капеланів найбільш популярні?

МС: Знаєте, періодично їздячи по всій лінії фронту, можу сказати, що навіть просто побачити людину, яка може за тебе помолитися, яка тебе розуміє, яка тебе підтримає, це дуже важливо для військових. На жаль, деякі з воїнів втратили свої родини саме через непорозуміння ситуації, через те, що багато дружин виїхали і в них немає тієї підтримки. І це той запит, коли він бачить перед собою смерть, а ти несеш йому життя, і він просить приїхати й просто принести йому добру звістку.

Інколи той дзвінок вночі: «Будь ласка, хоча б щось добре скажіть, бо все не витримую, просто бачу, що коїться навкруги, бачу стільки смертей, просто розповідайте щось нормальне зараз, щоб я переключився на щось таке, що дає життя, що дає добро». І здебільшого це підтримка і розуміння.

Капелани не завжди говорять, капелани слухають. Вони служать, інколи використовуючи слова, бо не завжди в тебе є змога навіть говорити. Буває, воїну просто треба виговорити все, що в нього накипіло, що він не може розповісти мамі, дружині, дитині, близькій людині, тому що він оберігає свою родину від того жахіття, яке бачить кожен день.

І: Чи можете Ви поділитися історіями, які показують, що релігійні цінності допомагають людям переживати складні моменти під час війни?

МС: Таких історій безліч, і немає жодного воїна, з ким би я не спілкувалася й не зустрічалася, який би сказав, що він там один і немає в нього захисту від Бога. Ми нещодавно їздили на Херсонщину, там був молодий хлопець. Він потрапив в оточення ще на початку повномасштабного

вторгнення, на той момент йому було 19 років. Його звать Тарас. І вони потрапили в оточення в Давидовому Броді. Це та місцевість, яка була під обстрілами майже тиждень, куди летіли каби. І він каже: «Ми були в домі. Так, нас обстрілювали, на нас летіли каби, але як нас вчили молитися, ми просто замість їжі використовували молитву. Ми розуміли, що нам зараз навіть важливішим є присвятити час молитві, ніж піти щось собі приготувати поїсти. 24/7 ми просто зверталися до Бога, молилися, благали, хто як вміє, хто як знає, кого як навчили, і бачили, що ми як під куполом. Ми вийшли іншими звідти, але ми вийшли, і вийшли живими».

Так, були поранені, були скалічені душі, і психологічно дуже важко витримувати такі моменти, коли ти не один раз вже прощаєшся з життям і з близькими людьми, але та віра в те, що Той, до Кого вони звертаються чує і відповідає, вона їх тримала психологічно, тримала морально.

Є дуже багато прикладів, коли Бог просто надприродньо захищав воїнів, і вони кажуть: «На наших очах таке трапляється, ми бачимо, що нас хтось наче за шкірку взяв і просто викинув звідти, і туди прильот». Є воїн, який каже: «Сиджу в бліндажі і чую голос: «Встань і вийди». Думаю, що все, кукушка поїхала, але встаю, виходжу і прилітає в бліндаж». І просто всі двухсоті, всі насмерть, навіть командир, помічник командира, побратими. Цей військовий каже: «Я дивлюся на це все і телефоную дружині, яка є віруючою, яка молиться за мене, і я питаю, що це було, а вона каже: «Ти чув цей голос? Він ще буде до тебе говорити»».

І: Як Ви підтримуєте свій стан, свою енергію, віру? Що Вас мотивує?

МС: Служіння, молитва, церква, сім'я. Час, проведений там, де я тільки що вказала.

І: Як Ви бачите майбутнє релігії після закінчення війни? Чи очікуєте Ви, що війна залишить тривалий вплив на релігійне життя та віру людей?

МС: Так, звичайно вона залишить тривалий вплив, бо це ще не на одне покоління. Людині притаманно забувати і дуже швидко забувати все добро, яке їй зробили. На жаль, ми зло пам'ятаємо дуже довго, а добро не завжди пам'ятаємо.

І навіть у цій війні, не хотілось би, але я розумію те, що зло будуть дуже довго пам'ятати, і цю ненависть, цю біль і агресію будуть передавати з покоління в покоління, але бачити те добро, яке Господь їм робив і бачити ті свідчення, що зараз у нас є... Я так думаю, що нам як християнам треба ще дуже добре постаратись, щоб все ж таки передавати це все з покоління в покоління і намагатися тримати це наплаву. Це наша задача. Християн, капеланів, віруючих людей, які дійсно мають взяти на себе відповідальність за цю віру, яка зараз в нас є, бо вона зараз на вершині, бо ми зараз такі всі на емоціях, на адреналіні.

Я кажу про людей, для кого віра — це емоція завдяки якій вони прийшли до Бога під час війни. І вона вщухне, і це буде якось просто. Просто десь був такий період у нас. Ми трималися Бога, коли це було треба, коли були атаки і все інше. А потім все налагодиться, все буде добре, і люди забудуть про це. Так от наша задача віруючих не дати про це забути.

Отже, війна суттєво впливає на зміну духовних орієнтирів, але це відбувається в дві сторони, оскільки люди не тільки цікавляться релігійними цінностями, але й віддаляються від Бога.

Капелани – явище, що набирає обертів. Задача капеланів – вислухати, підтримати та розповісти людині, військовому чи мирному, як звернутися до Бога. Також важливим завданням є розповідати та пояснювати мирним жителям, що насправді відбувається на фронті, адже капелани знаходяться поміж цивільним світом і військовим.

За часи війни в Україні є багато прикладів надприродніх речей, коли молитва була дієвою, коли військові вижили завдяки явищам, які неможливо пояснити, тож це все укріплює віру в Бога.

У довгостроковій перспективі Марина Сердіченко вважає за потрібним розповідати більше про всі дива, що відбувалися з людьми за часи війни, адже хороше забувається, на відміну від поганого, і завдання церков і релігійних діячів полягає в тому, аби люди не забули ті дивовижні речі, які зробив для них Бог.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення даного дослідження було виявлено, що в сучасному постсекулярному суспільстві феномен релігії зазнає значних трансформацій під впливом війни. Військові конфлікти не лише змінюють соціально-політичні умови, але й впливають на релігійні практики. Під впливом війни релігійні організації набувають нового значення як джерела моральної підтримки та гуманітарної допомоги, що сприяє посиленню їхньої ролі в суспільстві. Водночас, війна викликає складні етичні та моральні дилеми, які вимагають від релігійних лідерів і спільнот активного включення у процеси примирення та відновлення.

Аналіз сучасного релігійного стану допоміг зрозуміти контекст, в якому відбуваються зміни. Дослідження трансформації ієрархії цінностей і статистичних даних щодо позиції церкви в суспільстві дає нам інформацію про вплив війни на релігійні цінності. А інтерв'ю дало змогу розширити та укріпити отриману раніше інформацію, адже проводилося воно з людьми, які є свідками трансформації релігійних уявлень у часи війни та мають компетенцію у своїй справі.

Було розглянуто основні риси постсекулярного суспільства, яке характеризується відродженням релігії, її виходом у публічну сферу, плюралізмом і появою різноманітних світоглядних течій. Також було розглянуто релігійний стан незалежної України до початку активних воєнних дій. У часи панування Радянського Союзу релігія в Україні була офіційно заборонена, тож після розпаду СРСР наша країна пережила справжнє релігійне відродження, оскільки національна ідентичність українця тісно пов'язана з релігійністю. З кожним роком тут з'являються нові течії та конфесії, що є свідченням свободи віросповідання, з одного боку, та послабленням національної ідентичності, з іншого боку.

Було досліджено та підтверджено вплив війни на зміну духовних цінностей і орієнтирів. Зокрема, війна змінила ієрархію цінностей українського народу, вивела на перший план базові цінності, такі як безпека

особиста та сім'ї. Вона актуалізувала цінність свободи та незалежності. Також було проаналізовано зміни у рівні довіри до церков в Україні. Було виявлено, що рівень довіри щороку падає, причому кількість людей, що вважають себе релігійними зростає.

У фінальній частині роботи було проведено два інтерв'ю. Одне з них було проведено з єпископом однієї з найактивніших та найбільших церков в Одесі, що дало змогу підтвердити зацікавленість людей до церков, зокрема до протестантських, що отримали довіру за рахунок своїх благодіянь, та виявити основні запити, такі як гармонія в сім'ї, гармонія в серці та питання вічного життя.

Друге інтерв'ю з капеланом розкрило сутність цього покликання та затвердило двоякий вплив війни на духовність, хоча здебільшого і позитивний, та було зазначено на прикладах, як люди, зустрічаючись з надприродними речами, почали вірити в Бога. Також було уточнено, що задля утвердження та утримання релігії на високій позиції релігійним установам треба не дати забути ту віру, яка була на піку подій.

Мета та завдання дослідження були виконані. Дослідження є цінним, адже за своєю структурою та завдяки чіткому викладенню матеріалу дає змогу отримати уявлення про трансформації релігійних цінностей у часи війни в сучасному світі та може стати підґрунтям для подальших глибших досліджень.

Список використаних джерел та літератури

1. Альчук Марія. Духовність як сутність української культури. Культура. Ідентичність. Сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції присвячено 150-річчю Наукового товариства ім. Шевченка. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2023. с. 202-205
2. Андрущенко Т. І. Війна: духовно-естетичні та моральні цінності – утвердження чи перегляд. Розділ 3. Повоєнна Україна і Світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси. с. 45-48
3. Васін М. С. Сучасна державна-церковна взаємодія в Україні: переосмислення конституційних засад. Конституційне право. Муніципальне право, 2019. с. 80-87
URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/59/57/> (дата звернення: 12.05.2024)
4. Вашкович В. В., Василенко О. Ю., Карабін Т. О., Лазур Я. В., Манзюк В. В., Рошканюк В. М. Посібник волонтера. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 88 с.
5. Войналович Віктор. Роль релігійного комплексу України у процесах соціальних змін: динаміка суспільних уявлень. Політична культура та ідеологія. Політичні дослідження. № 2 (4), 2022. с. 85-102
6. Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник. Національний банк України, Львівський банківський ін-т. Київ: ВД "Професіонал", 2006. 328 с.
7. Горохолінська І. В. Постсекулярність: філософські та богословські інтенції сучасної релігійності. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2019. 424 с.
8. Жан Бодріяр. Симулякри і симуляція. пер. з франц. Володимир Ховхун. Київ: видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
9. Жульєнова О. Вплив війни на ціннісні пріоритети. Українське суспільство в умовах війни. Колективна монографія за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. с. 326-336

10. Здіорук С. Російська православна церква як механізм деструкції національної єдності в Україні. Україна дипломатична. Вип. 20, 2019. с. 628-637

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2019_20_63 (дата звернення: 17.04.2024)

11. Казанова, Хосе. По той бік секуляризації : релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби / Х. Казанова; пер. з англ. О. О. Панич. Київ: Дух і літера, 2017. 262 с.

12. КМІС. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2022 роках.

URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>

13. Кожем'якіна О. М. Генеалогія феномена довіри: історико-філософський екскурс. Вісник Львівського університету. Серія філософські науки, 2017. Випуск 19. с. 19-26

14. Кожем'якіна О. М. Культура довіри як репрезентація соціальної пам'яті. Докса. Вип. 1 (27), 2017., с. 57-68

URL: <http://doksa.onu.edu.ua/article/view/143560/141264> (дата звернення: 15.05.2024)

15. Колодний А. Релігія в контексті духовного відродження України. Українське релігієзнавство. № 2, 1996. с. 4-14.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_1996_2_3 (дата звернення: 14.04.2024)

16. Колодний А., Филипович Л. Свобода релігії в Україні: виклики в часи російсько-української війни. Філософська думка №1, 2023. с. 111-130

17. Кретов Павло, Кретова Олена. Кореляція довіри до Церкви та ідеології в ситуації постправди. Волинський Благовісник № 10, 2022. с. 255-263

18. Кузнецова К. Ю. Концепція «постсекулярного суспільства» та ствердження необхідності діалогу. Харків: Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». Випуск 53, 2015. с. 95-101

19. Макс Вебер. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Наш Формат, пер. з нім. Олександр Погорілий 2019. 216 с.

20. Плетень В. А. Використання інструментів маркетингу при дослідженні феномену релігії в сучасну добу та його трансформації під час війни
21. Плетень В. А. Постсекулярність як феномен ХХІ століття: основні характеристики та передумови. IV ВЕРНИКОВСЬКІ ЧИТАННЯ (2024). Матеріали Наукових читань пам'яті Марата Верникова / відп. ред. В. Л. Левченко. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2024. с. 83-87
22. Стасевська О. А. Духовні цінності і соціокультурна ідентичність: проблема взаємообумовленості. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 4 (31), 2016. с. 113-122
23. Сулятицька Тетяна. Культурні цінності та їх місце в міжкультурній комунікації. Культурологічна думка: Щорічник наукових праць. Київ: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2011. № 3. с. 185-189
24. Ткаченко Олександр. Релігійна традиція в контексті постсекулярної парадигми. Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», 40, 2020. с. 107-120
URL: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200826> (дата звернення: 21.03.2024)
25. Филипович Л. О. Глобалізація релігійного життя та перспективи конфесійного розвитку в Україні. Релігія та соціум. № 2, 2010. с. 3-6.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/relsoc_2010_2_3 (дата звернення: 28.03.2024)
26. Филипович Л. О. Етнологія релігії. Українське релігієзнавство. № 10, 1999. с. 74-87
27. Филипович Л. О. Церква і українське суспільство (двадцятирічні підсумки порозуміння). Історія релігій в Україні. Кн. 2, 2012. с. 288-292
28. Центр Разумкова. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. (листопад 2022р.).

URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r%20> (дата звернення: 19.05.2024)

29. Центр Разумкова. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024р.).

URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r> (дата звернення: 19.05.2024)

30. Яремчук Сергій. Постсекулярність як предмет дослідження: проблеми концептуалізації та множинності підходів. Український соціологічний журнал. Випуск 23, 2020. с. 21-30

URL: <https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/17087/15768> (дата звернення: 16.03.2024)

31. Sorokin, Pitirim Aleksandrovich. Social and cultural dynamics. Extending Horizons Books, 1957. 720 p.

32. Habermas J. Religion and Rationality: Essays on Reason, God and Modernity. Polity Press, 2002. 184 p.

33. John Milbank Theology and Social Theory: Beyond Secular Reason. Wiley-Blackwell, 2008. 484 p.